

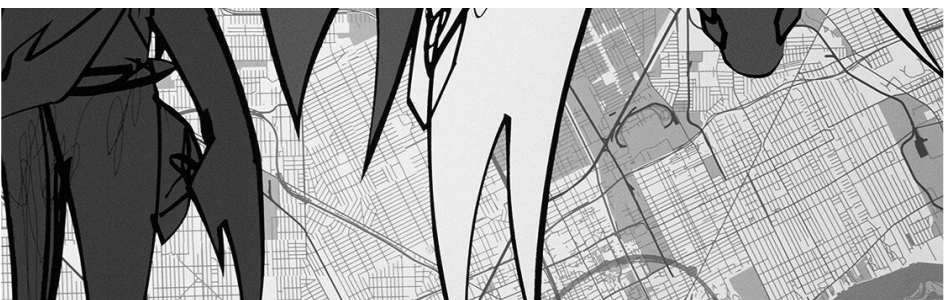

Learning for Life:

**Από τον υποχρεωτικό εμβολιασμό
στην εμβολιαστική εκπαίδευση
τον 19^ο και 20^ο αιώνα στη Γερμανία.**

Malte Thiessen

(WL-Institut für westfälische Regionalgeschichte)

Συναντήσαμε κάποια στιγμή, προσπάθειες σύνδεσης του εθελοντικού εμβολιασμού με το ναζιστικό καθεστώς. Στην πραγματικότητα, το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης στον εμβολιασμό ήταν αποτέλεσμα των σοσιαλιστικών και εργατικών αγώνων στην Αγγλία, που έφεραν την αλλαγή του εμβολιαστικού πλαισίου σε εθελοντικό και οδήγησαν στην αλλαγή του θεσμικού πλαισίου.

Το άρθρο πραγματεύεται το εμβολιαστικό καθεστώς στην Γερμανία σε σχέση με τα πολιτικά καθεστώτα.

Μεταφράστηκε στα πλαίσια της εκδήλωσης με την πρωτοβουλία "Antitriage", "Κατασκευάζοντας συναινέσεις – Πανδημία και κρατική αφήγηση"

—

Περίληψη:

Στο απόσπασμά μου, θα εντοπίσω τις συνδέσεις μεταξύ εμβολιασμού και εκπαίδευσης χρησιμοποιώντας παραδείγματα από την ιστορία στη Γερμανία από τον 19ο και τον 20ο αιώνα. Η Γερμανία δεν ακολούθησε κάποιο ιδιαίτερο μονοπάτι (Sonderweg γερμανικό δρόμο), όπως θα μπορούσε κανείς να υποθέσει δεδομένης της ιστορικής ανάπτυξης και των πέντε διαφορετικών πολιτικών συστημάτων της. Αντιθέτως, είναι ένα τυπικό παράδειγμα της ευρωπαϊκής πολιτικής προσέγγισης ως προς τον εμβολιασμό. Αυτά σχηματίζουν το υπόβαθρο για τις αρχικές μου ερωτήσεις: ποια ήταν η σχέση μεταξύ πολιτικών μορφών διαχείρισης κοινωνικού καθεστώτος και προγραμμάτων εμβολιασμού, και τι ρόλο έπαιξαν σχολεία και εκπαιδευτικά μοντέλα στα προγράμματα εμβολιασμού; Έχει φανεί πως τα σχολεία έπαιξαν κομβικό ρόλο και στους δύο τομείς στην επιβολή του υποχρεωτικού εμβολιασμού και την εγκαθίδρυση της εμβολιαστικής εκπαίδευσης/παιδείας.

Λέξεις κλειδιά:

υποχρεωτικός εμβολιασμός, Ευρώπη, ιστορία, πολιτικές μορφές διαχείρισης κοινωνικό καθεστώς, εμβολιαστική εκπαίδευση/παιδεία

***

Η ανοσία είναι ένα κοινωνικό ζήτημα: οι εμβολιασμοί ποτέ δεν στοχεύουν αποκλειστικά στο να προστατέψουν μεμονωμένα το άτομο, αντ' αυτού προστατεύουν την κοινωνία ως μία ολότητα. Οι εμβολιασμοί χρησιμοποιούνται επίσης σαν εργαλείο για να ξεριζώσουν τελείως μεταδοτικές ασθένειες. Οι γιατροί θεωρούν πως αυτή είναι η έννοια της "ανοσίας της αγέλης". Με ένα ποσοστό εμβολιασμού μεταξύ 90% και 95%, επιτυγχάνεται ανοσία αγέλης, προκαλώντας τη διά παντός εξαφάνιση μεταδοτικών ασθενειών. Η ανοσία της αγέλης προστατεύει επίσης εκείνους που δεν μπορούν να εμβολιαστούν, όπως πολύ νέους ή πολύ ηλικιωμένους ανθρώπους, όπως και εκείνους με υποκείμενα ζητήματα υγείας για τους οποίους ο εμβολιασμός μπορεί να ενέχει ρίσκο.

Ως εκ τούτου, η ανοσία του ατόμου είναι μια συνεισφορά στην υγεία της κοινωνίας, και αντίστροφα. Οι εμβολιασμοί συνδέουν την ευημερία του ατόμου με την ευημερία του γενικού πληθυσμού. Αυτό δεν ισχύει μόνο σχετικά με την ανοσία της αγέλης. Το ερώτημα των πιθανών παρενεργειών του εμβολιασμού δεν επηρεάζει μόνο το άτομο, αλλά και το γενικό πληθυσμό

επίσης. Οι παρενέργειες εγείρουν ζητήματα αρχής: ποιο είναι σοβαρότερο, ο κίνδυνος στο άτομο ή στο γενικό πληθυσμό; Επιτρέπεται οι κρατικές αρχές να αναγκάσουν το άτομο να εμβολιαστεί έτσι ώστε να εξασφαλίσουν το γενικό καλό; Αυτά τα ερωτήματα από μόνα τους καθιστούν σαφές ότι ο εμβολιασμός περιλαμβάνει θεμελιώδη ζητήματα: αφορά τη σχέση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του κράτους, τη σημασία της αλληλεγγύης και ερώτημα του πως οι κοινωνίες επιθυμούν να ζήσουν στο μέλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι σύμπτωση πως η ανοσία δεν είναι μόνο ένα κοινωνικό ζήτημα, αλλά και εκπαιδευτικό. Από τη μία, η επιτυχία των εμβολιαστικών προγραμμάτων συνδέεται με το θεσμό του σχολείου. Ακόμα και οι παλαιότερες εμβολιαστικές εκστρατείες τον 19ο αιώνα απαιτούσαν σχολικά κτίρια και δασκάλους (Tolley, 2019). Από την άλλη, ο εμβολιασμός έγινε απόδειξη της σωστής εκπαίδευσης "σύγχρονων και αξιόπιστων πολιτών.

Στο απόσπασμά μου θα εντοπίσω τις συνδέσεις μεταξύ εμβολιασμού και εκπαίδευσης χρησιμοποιώντας παραδείγματα της γερμανικής ιστορίας από τον 19ο και τον 20ο αιώνα. Αυτή η περίοδος είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, μιας και επιτρέπει την ανίχνευση της ανάπτυξης του εμβολιασμού σε πέντε διαφορετικά πολιτικά συστήματα: στη γερμανική αυτοκρατορία από τη δεκαετία του 1870 έως το τέλος του 1ου Παγκοσμίου Πολέμου, στη πρώτη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία της Γερμανίας, δηλαδή τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης μεταξύ 1918 και 1933, στο "3ο Ράιχ" και μετά το 1945 στη σοσιαλιστική GDR (Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας) και στη Κοινοβουλευτική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία. Όπως έχει δείξει ο Sauerteig (1995) για εκστρατείες κατά των αφροδίσιων ασθενειών στην Αγγλία και τη Γερμανία, η Γερμανία δεν ακολούθησε ένα ιδιαίτερο μονοπάτι (Sonderweg), όπως θα μπορούσε να είχε κανείς υποθέσει δεδομένης της ιστορικής της εξέλιξης και των πέντε διαφορετικών πολιτικών συστημάτων. Αντιθέτως, είναι ένα τυπικό παράδειγμα της ευρωπαϊκής πολιτικής προσέγγισης ως προς τον εμβολιασμό. Γι' αυτό το λόγο, αναφορές μεταξύ της γερμανικής υγειονομικής πολιτικής και αυτής σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα στην Αγγλία, θα παίξουν ρόλο στα επόμενα. Παρόλο που δεν μπορώ να ερευνήσω όλα τα συστήματα, αυτά σχηματίζουν το υπόβαθρο για τα αρχικά μου ερωτήματα: ποια ήταν η σχέση μεταξύ πολιτικών μορφών διαχείρισης κοινωνικού καθεστώτος και εμβολιαστικών προγραμμάτων και τι ρόλο έπαιξαν τα σχολεία και τα εκπαιδευτικά μοντέλα στα προγράμματα εμβολιασμού; Για να απαντήσω σε αυτά τα ερωτήματα, επικεντρώνομαι στη θεμελιώδη αλλαγή στον εμβολιασμό, την αλλαγή από τον υποχρεωτικό εμβολιασμό στην έννοια της «εμβολιαστικής εκπαίδευσης», η οποία αντικατέστησε τα αναγκαστικά μέτρα από τη δεκαετία του 1930 και μετά στη Γερμανία. Τα σχολεία έπαιξαν σημαντικό ρόλο και στις δύο φάσεις, τόσο στην επιβολή του υποχρεωτικού εμβολιασμού όσο και στην εγκαθίδρυση εμβολιαστικής εκπαίδευσης.

***

Ο εμβολιασμός του Έντουαρντ Τζένερ κατά της ευλογιάς έδωσε το σήμα εκκίνησης για εκστρατείες εμβολιασμού σε όλη την Ευρώπη και όχι μόνο, στα τέλη του 18ου αιώνα. Εκείνη την εποχή, η ευλογιά ήταν μια από τις πιο μεταδοτικές και θανατηφόρες ασθένειες. Η ίδρυση του Γερμανικού Ράιχ το 1871 έθεσε στους Γερμανούς το καθήκον να αναπτύξουν ένα εθνικό πρόγραμμα εμβολιασμού κατά της ευλογιάς για πρώτη φορά (Huerkamp, 1985). Το 1874, κατά τη διάρκεια πολλών συνεδριάσεων, τα μέλη του Γερμανικού Κοινοβουλίου (Reichstag) συζήτησαν την εισαγωγή του «Αυτοκρατορικού Εμβολιαστικού Νόμου» (Reichsimpfgesetz) που απαιτεί από όλα τα παιδιά να εμβολιάζονται κατά της ευλογιάς στην ηλικία του ενός και των 12 ετών. Ένα κεντρικό σημείο αναφοράς για τις συζητήσεις στο Ράιχσταγκ (κοινοβούλιο της Γερμανίας) ήταν η Αγγλία ως η γενέτειρα των σύγχρονων προγραμμάτων εμβολιασμού. Εκεί, εισήχθη για πρώτη φορά ο κρατικός εμβολιασμός ως υποχρεωτικό μέτρο σε εθνικό επίπεδο: από τη δεκαετία του 1850, κάθε παιδί έπρεπε να εμβολιάζεται κατά της ευλογιάς μετά τη γέννησή του. Ο «Εμβολιαστικός Νόμος» έχρισε την Αγγλία «πατρίδα/γενέτειρα του εμβολιασμού», όπως την αποκαλούσαν οι Γερμανοί γιατροί τον 19ο αιώνα. Από τότε, η Γερμανία κοίταξε με λαχτάρα το νησί όπου το όνειρο της νεωτερικότητας φαινόταν να έχει γίνει πραγματικότητα: ο ορθολογικός σχεδιασμός των κοινωνικών συνθηκών υγείας.

Τα σχολεία έπαιξαν κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη του νόμου περί εμβολιασμού για διάφορους λόγους. Πρώτον, τα σχολεία έλυσαν το μόνιμο πρόβλημα του χώρου. Κατά τον 19ο αιώνα, οι εμβολιασμοί κατά της ευλογιάς στη Γερμανία γίνονταν συχνά σε εστιατόρια, ακόμη και σε παμπ. Καθώς η ευαισθητοποίηση σχετικά με την υγιεινή αυξανόταν στο γερμανικό κοινό, τέτοιοι χώροι έθεσαν υπό αμφισβήτηση την καθαριότητα και την ασφάλεια των εμβολιασμών. Τα σχολικά κτίρια συμβόλιζαν τα κρατικά πρότυπα για τη σωστή εφαρμογή των προγραμμάτων εμβολιασμού. Επιπλέον, τα σχολεία διευκόλυναν τη διοργάνωση μαζικού εμβολιασμού. Με την εισαγωγή του Εμβολιαστικού Νόμου, οι σχολικές τάξεις εμβολιάζονταν μαζί στα γυμναστήρια, τα αμφιθέατρα και τις αίθουσες συνελεύσεων των σχολείων κατά τις ετήσιες ημερομηνίες εμβολιασμού.

Ένας άλλος παράγοντας που τονίζει τη σημασία των σχολείων σε αυτή τη διαδικασία, ήταν η έννοια του εμβολιασμού ως κατάσταση εκπαίδευσης του πληθυσμού. Ήδη, στις συζητήσεις του Ράιχσταγκ το 1874, η ανεπαρκής «πολιτιστική κατάσταση» των Γερμανών είχε χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα για τον υποχρεωτικό εμβολιασμό από μέλη του κοινοβουλίου, όπως ο August Zinn από το Κόμμα της Προόδου (Fortschrittspartei) (Deutscher Reichstag,

1874, σελ. 110). Η ανοσία έγινε έτσι στόχος του αξιόπιστου και υπεύθυνου πολίτη. Ένα εγχειρίδιο για τα σχολεία περιέγραψε μάλιστα τον εμβολιασμό κατά της ευλογιάς ως τη «σωματική αγωγή του πολιτιστικού ανθρώπου» (Laurenz Sonderegger, 1930).

Ωστόσο, ο σημαντικότερος λόγος ήταν η υποχρεωτική εκπαίδευση. Ο Wilhelm Lowe του Προοδευτικού Κόμματος συνόψισε αυτή τη σημασία των σχολείων στη διαδικασία εφαρμογής του εμβολιασμού σε μια συζήτηση στο Ράιχσταγκ το 1874, ως εξής:

Αλλά έχουμε συμφέρον να εμβολιάζουμε τα παιδιά σε μια ηλικία που εξακολουθούν να είναι υποχρεωμένα να πηγαίνουν στο σχολείο, αποφεύγοντας μια κατάσταση στην οποία κάποιος απείθαρχος πατέρας ή κηδεμόνας μπορεί να πει: «Προτιμώ να βγάλω το παιδί μου από το σχολείο εντελώς, σύντομα θα τελειώσει ούτως ή άλλως και το θέμα θα έχει τελειώσει». (Deutscher Reichstag, 1874, σελ. 104).

Η υποχρεωτική εκπαίδευση υποστήριξε έτσι τον υποχρεωτικό εμβολιασμό και εξασφάλισε ότι οι κρατικοί φορείς είχαν πρόσβαση στη δημόσια υγεία. Η θεσμοθέτηση του εμβολιασμού στα σχολεία σηματοδότησε και ποιος πρέπει να φέρει στο εξής την ευθύνη για την υγεία των παιδιών: το κράτος και όχι η οικογένεια.

Από τη δεκαετία του 1870, οι εμβολιασμοί άνοιξαν κυριολεκτικά την πόρτα στα σχολικά κτίρια και αντίστροφα: όταν εγγραφόταν σε σχολείο, έπρεπε να προσκομιστεί πιστοποιητικό εμβολιασμού πριν επιτραπεί σε ένα παιδί να πάει στο γυμνάσιο. Επιπλέον, η εξουσία των διευθυντών και των δασκάλων χρησιμοποιήθηκε για να αυξηθεί η πίεση στους γονείς. Από αυτή την άποψη, η εφαρμογή προγραμμάτων εμβολιασμού στα σχολεία ήταν επίσης σημαντική, ώστε να μην κάνουν τη χάρη στους αντιεμβολιαστές, όπως δήλωσε η Πρωσική Αντιπροσωπεία Ιατρικής το 1904:

Η αποκήρυξη του δικαιώματος να απορρίψουν μη εμβολιασμένα παιδιά από την εισαγωγή σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα θα στερούσε από τη διοίκηση ένα από τα πιο αποτελεσματικά μέσα εξαναγκασμού στον τομέα του προστατευτικού εμβολιασμού κατά της ευλογιάς και θα θεωρούνταν από τους αντιτιθέμενους στον εμβολιασμό ως επίσημη παραχώρηση.¹

***

Ο ρόλος των σχολείων στην επιβολή των υποχρεωτικών προγραμμάτων εμβολιασμού αντιμετωπίστηκε με κριτική στην αλλαγή του αιώνα, όχι

μόνο στη Γερμανία (Colgrove, 2006· Durbach, 2005· Walloch, 2007). Οι εμβολιασμοί ως άσκηση «μαζικής επεξεργασίας» στα γυμναστήρια και τα αμφιθέατρα των σχολείων επικρίθηκαν ευρέως. Ο Moritz Pauli του Γερμανικού Αυτοκρατορικού Κόμματος (Deutsche Reichspartei), περιέγραψε τα προβλήματα του μαζικού εμβολιασμού σε μια συζήτηση στο Ράιχσταγκ το 1896 από τη δική του εμπειρία:

Ως δάσκαλος, ήμουν επόπτης σε μια συνεδρία εμβολιασμού, 60 αγόρια από το σχολείο μας –συμπεριλαμβανομένων μερικών επιπλέον παιδιών- εμβολιάστηκαν, αυτή η συνεδρία διήρκεσε λίγο περισσότερο από μία ώρα. Πώς λοιπόν μπορεί ένας γιατρός να αξιολογήσει την κατάσταση της υγείας ενός παιδιού σε λιγότερο από ένα λεπτό πριν χορηγήσει το εμβόλιο; (Deutscher Reichstag, 1896, σελ. 2218)

Κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ωστόσο, η κριτική ήταν όλο και πιο έντονη. Αυτή η κριτική επηρέασε ιδιαίτερα τα σχολεία, τα οποία ως χώροι μαζικού εμβολιασμού κατηγορούνταν όλο και περισσότερο για παρενέργειες ή ακατάλληλους εμβολιασμούς. Ακόμη και οι δάσκαλοι ήταν πλέον πρόβλημα. Από τη δεκαετία του 1920, οι γιατροί είχαν παρατηρήσει με ανησυχία ότι πολλοί δάσκαλοι δεν έπαιρναν τους εμβολιασμούς πολύ σοβαρά. Στα μέσα της δεκαετίας του 1920, για παράδειγμα, το αστυνομικό τμήμα του Αμβούργου παραπονέθηκε στο σχολικό τμήμα για αυξανόμενη έλλειψη πειθαρχίας. Η αστυνομία παρατήρησε όλο και πιο συχνά ότι ομάδες μαθητών και ακόμη και ολόκληρες σχολικές τάξεις επέλεγαν να μην εμβολιαστούν. Αγανακτισμένος, ένας αστυνομικός περιέγραψε την εξήγηση ενός δασκάλου για την απουσία των μαθητών του, ότι οι τελευταίοι έπρεπε να παρακολουθήσουν ένα σόου «Punch and Judy»² αντί για το ετήσιο ραντεβού για εμβολιασμό.

Η μείωση ενδιαφέροντος των εκπαιδευτικών για τα προγράμματα εμβολιασμού κατά της ευλογιάς αντανάκλασε μια γενική τάση. Η ευλογία δεν ήταν πλέον ένα σημαντικό ζήτημα στη Γερμανία τη δεκαετία του 1920. Με την εισαγωγή του Εμβολιαστικού Νόμου, ο αριθμός των νεκρών είχε μειωθεί σχεδόν στο μηδέν. Με τη διάλυση του φόβου της ευλογιάς, το ενδιαφέρον για τους εμβολιασμούς μειώθηκε επίσης. Η επιτυχία των εμβολιασμών οδήγησαν τελικά σε πτώση του ποσοστού εμβολιασμού – ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του προληπτικού παραδόξου (Woollacott, 1998). Ένα άλλο πρόβλημα σε σχέση με την ανοσία της αγέλης ήταν το αποτέλεσμα της μεγαλύτερης εμβολιαστικής καταστροφής που συγκλόνισε ολόκληρη τη Γερμανία το 1930. Εβδομηνταεπτά παιδιά πέθαναν όταν χορηγήθηκε λανθασμένα ένας εμβολιασμός κατά της φυματίωσης στην πόλη του Λούμπεκ. Η «καταστροφή του Λούμπεκ» έγινε πρωτοσέλιδο στις εφημερίδες και έγειρε το ερώτημα του να εισάγεις μια «ρήτρα συνείδησης»

που είχε θεσπιστεί στην Αγγλία ήδη από το 1907.

Είναι ενδιαφέρον ότι η Αγγλία παρέμεινε η αναφορά ακόμη και στο «3ο Ράιχ». Ένα νομοσχέδιο του Υπουργείου Εσωτερικών το 1934 πρότεινε τροποποίηση στον εμβολιαστικό νόμο «με το να εισάγει μια ρήτρα συνειδησης με βάση το Αγγλικό μοντέλο» (Beratung, 1934). Είναι αλήθεια ότι μέχρι τότε η αγγλική αναφορά συναντούσε επίσης ανά περιπτώσεις απόρριψη. Εκπρόσωποι του Ινστιτούτου Robert Koch, για παράδειγμα, μίλησαν για τη «ρήτρα συνειδησης» ως «σκονισμένο στήριγμα του κοινοβουλευτισμού του Μάντσεστερ» (Beratung, 1934). Το 1934 όμως υπήρχε γενική συμφωνία ότι ο υποχρεωτικός εμβολιασμός έπρεπε να χαλαρώσει. «Αν ο υποχρεωτικός εμβολιασμός παραμείνει σε ισχύ», το Υπουργείο Εσωτερικών του Ράιχ δήλωσε, «ο γερμανικός λαός θα αμφιβάλλει πως οι εθνικοσοσιαλιστικές αρχές είναι αποφασιστικές στην ιατρική πολιτική». (Beratung, 1934).

Σε αυτό το πλαίσιο, μια αλλαγή πλεύσης στα προγράμματα εμβολιασμού ξεκίνησε τη δεκαετία του 1930. Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός κατά της ευλογιάς πλαισιωνόταν όλο και περισσότερο με διαφημιστικά μέτρα και εκπαιδευτικό έργο. Οι επιβαλλόμενοι εμβολιασμοί ενάντια στη θέληση του παιδιού και των γονιών, που ήταν ακόμα σύνηθες στη δεκαετία του 1920, δεν πραγματοποιούνταν πλέον μετά το 1930. Ακόμη και η σύνδεση μεταξύ της υποχρεωτικής προσέλευσης στο σχολείο και υποχρεωτικού εμβολιασμού, δεν ίσχυε πλέον. Από το 1936, η απόδειξη εμβολιασμού κατά της ευλογιάς δεν ήταν πλέον απαιτούμενη για τη φοίτηση σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.³

Αυτή η αλλαγή πορείας ήταν ιδιαίτερα εμφανής σε σχέση με τον εμβολιασμό κατά της διφθερίτιδας. Ο εμβολιασμός για τη διφθερίτιδα δοκιμάστηκε σε ορισμένες περιοχές της Γερμανίας στα μέσα της δεκαετίας του 1930 και εισήχθη σε εθνικό επίπεδο στις αρχές της δεκαετίας του 1940. Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός δεν ήταν πλέον υπό συζήτηση. Αντίθετα, οι υγειονομικές αρχές βασίστηκαν στον εθελοντισμό και την πειθώ, ειδικά στα σχολεία. Ο εμβολιασμός έγινε πλέον σχολικό θέμα με τη βοήθεια διαφόρων μέσων ενημέρωσης. Μαζί με εκπαιδευτικές ταινίες, μπροσούρες, βιβλία και διαλέξεις, χρησιμοποιήθηκαν επίσης «γράμματα προς γονείς» (Elternbriefe). Στα γερμανικά μαθήματα, τέτοιες επιστολές δίνονταν στους μαθητές για υπαγόρευση. Στη συνέχεια, οι μαθητές έφερναν αυτές τις επιστολές στο σπίτι και στους γονείς τους. "Αγαπητή μητέρα, αγαπητέ πατέρα!", οι γονείς μπορούσαν να διαβάσουν στο γράμμα,

Η χειρότερη ασθένεια για τα παιδιά είναι η διφθερίτιδα. Πολλές χιλιάδες παιδιά της ηλικίας μου πέθαναν από αυτό φέτος. Εκατομμύρια παιδιών στη Γερμανία, αλλά και σε άλλες χώρες, έχουν

ήδη εμβολιαστεί. Δεν θέλετε να προστατέψετε και εμένα επίσης, αγαπητοί γονείς; Σας εκλιπαρώ!" (Behringwerke, 1941).

Οι επιστολές προς τους γονείς έχουν ενδιαφέρον για διάφορους λόγους. Πρώτον, σηματοδοτούν την καινοτομία μιας νέας εμβολιαστικής πολιτικής. Οι εμβολιασμοί δεν θα πρέπει πλέον να συνταγογραφούνται "από τα από πάνω". Η διαφήμιση στόχευε πλέον στο να αφυπνίζει ανάγκες και να αναζωπυρώνει φόβους. Από εδώ και πέρα, δρομολογήθηκε ο "προληπτικός εαυτός" (Lengwiler & Madarasz, 2010), που επικεντρώθηκε στο να πάρει κανείς την προστασία της υγείας στα χέρια του. Σε αυτό το πλαίσιο, μια πραγματική πλημμύρα εικόνων έγιναν κατανοητές, οι οποίες κατέκλυαν τους Γερμανούς μαθητές από τα τέλη της δεκαετίας του 1930. Εικόνες χαρούμενων ή απειλούμενων παιδιών σε ταινίες, παρουσιάσεις διαφανειών, μπροσούρες και βιβλία απηύθυναν ελπίδες και φόβους και είχαν σκοπό να αυξήσουν τη δημοτικότητα των προγραμμάτων εμβολιασμού. Θα μπορούσε να πει κανείς όσο μεγαλύτερος είναι ο εθελοντισμός, τόσο πιο ξεκάθαρα έπρεπε να απεικονιστεί η φρίκη της διφθερίτιδας. Η νέα διαφήμιση επίσης αντιγράφηκε από τη Δύση. Σε έρευνα για το υπουργείο Εσωτερικών στα μέσα της δεκαετίας του 1930, ο Max Gundel αναφέρθηκε στις εκστρατείες εμβολιασμού από τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αγγλία ως σηματοδότη για νέους τρόπους διαφήμισης εμβολιασμού στη ναζιστική Γερμανία (Gundel, 1936).

Τα «γράμματα προς τους γονείς» είχαν επίσης ενδιαφέρον και από άλλη προοπτική. Διαφημιστικό υλικό όπως αυτό, δεν προερχόταν από τις υγειονομικές αρχές ή τα υπουργεία, όπως θα υπέθετε κανείς με ένα κυβερνητικό πρόγραμμα εμβολιασμού, αλλά από φαρμακευτικές εταιρείες. Η Μπέρικγκερ στο Marburg επέδειξε μια ιδιαίτερα στενή σχέση με τη διαφήμιση. Η εταιρεία έφερε ταινίες, μπροσούρες, αφίσες, υλικά διδασκαλίας, ακόμα και παιχνίδια ή θεατρικά έργα για να διδάξει στους μαθητές τα οφέλη των εμβολιασμών. Αυτή η αλλαγή πορείας από τον υποχρεωτικό στον εθελοντικό εμβολιασμό και για εμβολιαστική εκπαίδευση λοιπόν βασιζόταν στην εξοικονόμηση του συστήματος υγείας (Huntelmann, 2011).

Αυτή η τάση συνεχίστηκε στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία. Οι φαρμακευτικές εταιρείες συνέχισαν τις διαφημιστικές τους εκστρατείες στο «Τρίτο Ράιχ» χωρίς διακοπή ή ενόχληση. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, για παράδειγμα, οι δάσκαλοι ενημερώθηκαν από μια μπροσούρα που συντάχθηκε από την Μπέρικγκερ ότι το διάταγμα του 1938 είχε «διατάξει ρητά τον εμβολιασμό ως κοινή αποστολή»:

Η υγειονομική ηγεσία (Gesundheitsfuhrung) [...] είναι της γνώμης ότι πρέπει να καταστεί δυνατό το να εκπαιδεύσει και να ενημερώσει

κάθε Γερμανό για την υγεία του λαού και των παιδιών του («Volksge-sundheit») με τέτοιο τρόπο ώστε να μην υπάρχει κανένα παιδί να μην εξαιρεθεί του προστατευτικού εμβολιασμού.⁴

Θα ήταν εύκολο να απορρίψουμε τέτοιες αναφορές στην "Gesundheits-führung" και την "Volksge-sundheit" ως απομεινάρι της ναζιστικής εποχής. Ωστόσο, μια ματιά στα εμβολιαστικά προγράμματα μετά το 1945 υποδηλώνει ότι οι αναφορές στην "Volksge-sundheit", ακόμα και στην "Volksgemeinschaft" (εθνική κοινότητα), παρέμειναν δημοφιλείς για μεγάλο χρονικό διάστημα (Thiessen, 2017, σελ. 229). Τέτοιες συνέχειες στην εμβολιαστική εκπαίδευση μεταξύ της εποχής των Ναζί και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας δεν ήταν πρόβλημα για τους γιατρούς. Αντίθετα, ήδη από τη δεκαετία του 1970, μια ιατρική διατριβή γιόρτασε ακόμη και το πρόγραμμα εμβολιασμού κατά της διφθερίτιδας υπό τον Εθνικοσοσιαλισμό ως ένα παράδειγμα για μίμηση της «μοντέρνας» διαφήμισης (Aumiller, 1970, σ. 21).

Η εμβολιαστική εκπαίδευση στα σχολεία, η οποία σχεδιάστηκε από φαρμακευτικές εταιρείες, παρέμεινε έτσι ο ακρογωνιαίος λίθος της δημόσιας υγείας μετά το 1945, όπως μπορεί να φανεί σε μια μελέτη παραδείγματος από την Έσση. Το 1960, η «Ομάδα Εργασίας της Έσσης για την Υγεία Εκπαίδευση» (Hessische Arbeitsgemeinschaft für Gesundheitserziehung – HAGE) ιδρύθηκε στο Marburg. Συγχρηματοδοτήθηκε από την Μπέριγκερ και ως εκ τούτου επικεντρώθηκε κυρίως στην εμβολιαστική εκπαίδευση (Hartung, 1963). Ο πιο σημαντικός στόχος της HAGE ήταν η επέκταση της εμβολιαστικής εκπαίδευσης μέσα στα σχολεία. Όταν παρουσιάστηκε ο από του στόματος εμβολιασμός κατά της πολιομυελίτιδας τη δεκαετία του 1960 (Lindner, 2004), τα σχολεία ήταν σχεδόν κατακλυσμένα από διαφημίσεις. Μπροσούρες που περιείχαν «κουίζ υγείας για την πολιομυελίτιδα» κυκλοφόρησαν σε 300.000 αντίγραφα και διανεμήθηκαν στις σχολικές τάξεις.⁵ Τώρα, η εμβολιαστική εκπαίδευση επεκτάθηκε για να συμπεριλάβει και μικρά παιδιά. Με μπαλόνια, φύλλα χειροτεχνίας και μολύβια, το μήνυμα της HAGE «Εμβολιαστική προστασία σήμερα – ασφάλεια αύριο» έφτασε και στα δημοτικά σχολεία. Το σχολικό ραδιόφωνο έγινε σημαντικό μέσο για την εμβολιαστική εκπαίδευση επίσης, ραδιοφωνικές παραστάσεις όπως «O Emil von Behring, μαχητής κατά της διφθερίτιδας» σκηνοθέτησε την ανακάλυψη του εμβολιασμού κατά της διφθερίτιδας ως αστυνομικού παιχνιδιού κατάλληλο για παιδιά σχολικής ηλικίας: «Ναι, ο Behring τη μισούσε, αυτήν την ειδημία, όπως μισεί κανείς έναν δολοφόνο, και ήθελε να την καταδώξει και να την καταστήσει ακίνδυνη».⁶

***

Με τη σημερινή οπτική, η εμβολιαστική εκπαίδευση στα σχολεία θεωρείται ως

μια ανήσυχη, συχνά ακόμη και αφελής, προσέγγιση. Ωστόσο, τα γράμματα στους γονείς, οι ραδιοφωνικές εκπομπές, τα μηνύματα σε μπαλόνια ή τα κουίζ στα εικονογραφημένα βιβλία, σηματοδοτούν ένα σημείο καμπής από το παρεμβατικό κράτος, που για μεγάλο χρονικό διάστημα εξασφάλιζε προγράμματα υποχρεωτικού εμβολιασμού με τη βοήθεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Από αυτή την άποψη, η εμβολιαστική εκπαίδευση εμβολιασμού αποτέλεσε μια θεμελιώδη εξέλιξη του 20ού αιώνα: η κανονικοποίηση/ομαλοποίηση της ανοσίας. Ως αποτέλεσμα δεκαετιών εμβολιαστικής εκπαίδευσης, η ανοσία έγινε κοινός τόπος και χαρακτήρισε τη γενική θεώρηση της ζωής. Ο εθελοντισμός, η πειθώ και η διαφήμιση για προγράμματα εμβολιασμού, ήταν φυσικά οι στρατηγικές πολιτικών, ιατρικών στελεχών και φαρμακευτικών εταιρειών. Ωστόσο, η εμβολιαστική εκπαίδευση μετέφρασε το θέμα του εμβολιασμού σε απλές εικόνες και μηνύματα, αυξάνοντας έτσι τη συμβατότητα των εμβολιαστικών προγραμμάτων με την καθημερινή ζωή.

Η αλλαγή στις εκπαιδευτικές έννοιες – από ένα υπεύθυνο υποκείμενο σε αλληλέγγυο και προνοητικό πολίτη – άλλαξε την έννοια του εμβολιασμού, και αντίστροφα: η επιτυχία των νέων εμβολιαστικών προγραμμάτων προώθησαν την εφαρμογή της εμβολιαστικής εκπαίδευσης. Έτσι, οι γιατροί έκαναν μια εκπληκτική ανακάλυψη στις αρχές της δεκαετίας του 1940. Ενώ ο υποχρεωτικός εμβολιασμός κατά της ευλογιάς οδήγησε σε ένα κατά μέσο όρο ποσοστό εμβολιασμού μεταξύ 70% και 80%, το ποσοστό εμβολιασμού για τον εθελοντικό εμβολιασμό κατά της διφθερίτιδας ήταν μεταξύ 93% και 99%, όπως τόνισε ο Walter Bieber του Υπουργείου Εσωτερικών το 1940. Εφόσον η προπαγάνδα είχε καταφέρει να εξασφαλίσει ότι «έως και το 99% των παιδιών [...] έκλεισαν ραντεβού εμβολιασμού», τα υποχρεωτικά μέτρα ήταν απολύτως περιττά, καθώς η έκθεση κατέληγε καθησυχαστικά: «γιατί να χρησιμοποιήσεις εξαναγκασμό αν οι άνθρωποι το επιλέγουν οικειοθελώς;» (Bieber, 1940/41, σελ.69) Ο εθελοντισμός και η εμβολιαστική εκπαίδευση, επομένως, δεν ήταν το αποτέλεσμα της φιλελευθεροποίησης της δημόσιας υγείας, και ειδικά όχι στο «Τρίτο Ράιχ». Εκκλήσεις που εστιάζουν στην αυτοφροντίδα και την αλληλεγγύη απλώς φαινόταν πιο αποτελεσματική από καταναγκαστικά μέτρα.

Αναφορές:

- Aumiller, J. (1970). *Werbung in der Medizin. Unter besonderer Berücksichtigung der Impfkampagnen gegen die Poliomyelitis*. München.
- Behringwerke (1941). *Organisation und Technik der Diphtherieschutzimpfung. Erfahrungen und Anregungen*. I. G. Farbenindustrie Aktiengesellschaft Leverkusen.
- Beratung einer beabsichtigten reichsgesetzlichen Aenderung des Impfgesetzes vom 8. April 1874 durch Einfügung einer Gewissensklausele nach englischem Muster. Bericht über die Verhandlungen eines Unterausschusses des Ausschusses für die Seuchenbekämpfung vom 21. Februar 1934. (1934). Berlin.
- Bieber, W. (1940/41). *Seuchenbekämpfung im Kriege*. Der Öffentliche Gesundheitsdienst, 6, 65–70.
- Colgrove, J. K. (2006). *The state of immunity. The politics of vaccination in twentieth-century America*. University of California Press.
- Deutscher Reichstag (1874, Februar 18). Reichstagsprotokolle. Bayerische Staatsbibliothek.
- Deutscher Reichstag (1896, Mai 08). Reichstagsprotokolle. Bayerische Staatsbibliothek.
- Durbach, N. (2005). *Bodily matters. The anti-vaccination movement in England, 1853–1907*. Duke University Press. *on_education Journal for Research and Debate* _ISSN 2571-7855 _DOI 10.17899/on_ed.2020.8.1 _vol.3 _issue # 8 5
- Gundel, M. (1936). *Die aktive Schutzimpfung gegen Diphtherie und die Ergebnisse der in den Jahren 1934 und 1935 in Deutschlands durchgeführten Diphtherieschutzimpfungen*. Im Auftrage des Reichs- und Preuss. Ministerium des Innern durchgeführt und bearbeitet von Max Gundel. Berlin.
- Hartung, K. (1963). *Schutzimpfung und Gesundheitserziehung*. Frankfurt am Main.
- Huerkamp, C. (1985). *The history of smallpox vaccination in Germany: A first step in the medicalization of the general public*. *Journal of Contemporary History*, 20(4), 617–635. <https://doi.org/10.1177/002200948502000407>
- Huntelmann, A. C. (2011). *Pharmaceutical markets in the German empire. Profits between risk, altruism and regulation*. *Historical Social Research (HSR)*, 36(3), 182–201. <https://doi.org/10.12759/hsr.36.2011.3.182-201>
- Laurenz Sonderegger, J. (1930). *Gesundheit ist Lebensglück. Gedanken des Volksgesundheitslehrers Dr. Jakob Laurenz Sonderegger für Schule und Haus* (C. Adam & F. Lorentz, Eds.). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-42988-4>
- Lengwiler, M., & Madarasz, J. (2010). *Präventionsgeschichte als Kulturgeschichte der Gesundheitspolitik*. In M. Lengwiler & J. Madarasz (Eds.), *Das präventive Selbst. Eine Kulturgeschichte moderner Gesundheitspolitik* (pp. 11–28). Transcript. <https://doi.org/10.14361/transcript.9783839414545.11>
- Lindner, U. (2004). *Gesundheitspolitik in der Nachkriegszeit. Grossbritannien und die Bundesrepublik Deutschland im Vergleich*. De Gruyter. <https://doi.org/10.1524/9783486707588>
- Thiessen, M. (2017). *Immunisierte Gesellschaft. Impfen in Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Sauerteig, L. (1995). *Moralismus versus Pragmatismus: Die Kontroverse um*

Schutzmittel gegen Geschlechtskrankheiten zu Beginn des 20. Jahrhunderts im deutsch-englischen Vergleich. In M. Dinges & T. Schlich (Eds.), *Neue Wege in der Seuchengeschichte* (pp. 207–247). Franz Steiner.

Tolley, K. (2019). School vaccination wars: The rise of anti-science in the American anti-vaccination societies, 1879–1929. *History of Education Quarterly*, 59(2), 161–194. <https://doi.org/10.1017/heq.2019.3>

Walloch, K. L. (2007). "A hot bed of the anti-vaccine heresy". *Opposition to compulsory vaccination in Boston and Cambridge, 1890–1905*. [Doctoral Dissertation, University of Wisconsin-Madison].

Woollacott, M. (1998). *The politics of prevention*. In J. Franklin (Ed.), *The politics of risk society* (pp. 120–123). Polity Press.

Προτεινόμενες παραπομπές:

Thiessen, M. (2020). *Learning for life: From compulsory vaccination to vaccination education in 19th and 20th century Germany*. *On Education. Journal for Research and Debate*, 3(8). https://doi.org/10.17899/on_ed.2020.8.1

Σχετικά με το συγγραφέα:

Ο Malte Thiessen είναι επικεφαλής του LWL-Institut für westfälische Regionalgeschichte in Münster, στη Γερμανία. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα έχουν να κάνουν με την ιστορία του εμβολιασμού και της υγείας στη Γερμανία και την Ευρώπη, περιφερειακές τοπογραφίες του εθνικοσοσιαλισμού, την ιστορία του ψηφιακού μετασχηματισμού, της προφορικής ιστορίας και των πολιτισμών της μνήμης.

[1] Bundesarchiv Berlin, R 86/4704, Έκθεση της Πρωσικής Αντιπροσωπείας Φαρμάκων, 23/11/1904.

[2] Staatsarchiv Hamburg, 361-2 V/909a vol. 2, γράμμα από την αντιπροσωπεία της αστυνομίας στην σχολική αντιπροσωπεία, 09/05/1928.

[3] Stadtarchiv Frankfurt, Schulamt/7098, Απόσπασμα του διατάγματος του υπουργείου Εσωτερικών, 20/03/1936.

[4] Staatsarchiv Niedersachsen, Rep. 630, 242-4/892, Μπροσούρα Farbenwerke Bayer/Behringwerke, 1952.

[5] FAZ, Plakate propagieren den Impfcocktail, 19/04/1962.

[6] Behringarchiv Marburg, 09-15/1608, Χειρόγραφο από την WDR (Westdeutscher Rundfunk), 26/01/1957.

